

Глущенко А.В. Імплікатури як порушення мовленнєвої поведінки комунікантів // Virtus. Scientific Journal. November, issue 38, 2019. ISSN 2410-4388. – С. 158-160.

Імплікатури як порушення мовленнєвої поведінки комунікантів.

Статтю присвячено з'ясуванню питання щодо способу передачі додаткової інформації, зокрема емоційно-оцінного змісту. Доводиться, що дієвим способом передавання додаткової інформації виступають імплікатури як результат порушення мовцем однієї чи декількох максим принципу комунікативного співробітництва. У статті подаються приклади найбільш частотних порушень мовцем максим комунікативної співпраці П.Грайса.

Ключові слова: мовленнєва поведінка, принцип комунікативного співробітництва, максима, імплікатура, інформація емоційно-оцінного змісту.

Постановка проблеми. Одним із визначальних напрямів розвитку сучасної науки про мову є прагмалінгвістика, котра намагається відповісти на низку питань відносно свідомого і цілеспрямованого використання мови людиною (мовцем). Увівши до лінгвістичної термінології поняття мовленнєвого акту та уточнивши поняття дискурсу (*discourse*), прагмалінгвістика продовжує їх дослідження та специфікацію, зосереджуючись, зокрема, на аналізі механізмів передачі інформації, котра не виражена вербально. У зв'язку з цим, подальшого дослідження потребує як сам дискурс, так і імплікатури (*implicature*), котрі в ньому виникають та використовуються мовцем.

Мета роботи – проаналізувати способи непрямого вираження інформації у дискурсі як результат порушень максим комунікативної співпраці.

Виклад основного матеріалу.

Мовленнєва поведінка комунікантів як різновид їх соціальної поведінки регулюється і регламентується певними нормами і правилами. Перш ніж перейти до аналізу імплікатури та її типів, коротко зупинимось на понятті

стандартності мовленнєвого спілкування. Правила мовленнєвої поведінки відносяться до царини мовчазних конвенцій між комунікантами. Існування цих правил стає більш помітним при їх порушенні [1, с.26]. Першим, хто привернув увагу до певних мовленнєвих відхилень у межах дискурсу, був Дж. Мур, приклад якого „Йде дощ, але я так не вважаю” був кваліфікований як „парадокс Мура” . Услід за Дж. Муром дослідження відхилень від комунікативної норми продовжив П. Ноуелл-Сміт, який сформував правило істинності того, про що стверджується , а також довів необхідність наявності у мовця достатніх підстав для певного твердження (думки) чи оцінки [там само, с.25-26]. Проте основним правилом, регламентуючим мовленнєву поведінку комунікантів, залишається принцип співпраці П. Грайса, який полягає в тому, що мовленнєва поведінка комунікантів повинна відповідати меті й наряду розмови, що забезпечується дотриманням ними постулатів (принципів) комунікації, названих максимами. Таких максим чотири: 1) максима кількості, або повноти інформації; 2) максима якості, або змісту інформації; 3) максима релевантності, або відповідності реплік мовця; 4) максима манери, або способу мовленнєвих дій [1-2]. Дотримання кожним комунікантом принципу співпраці П. Грайса забезпечує йому можливість робити свій мовленнєвий внесок у межах певного комунікативного дискурсу. У випадках порушення максим комунікативного співробітництва завжди виникає можливість передавання додаткової, непрямі вираженої інформації, що забезпечується так званими імплікатурами, які виникають при будь-якому – спонтанному (ненавмисному) чи інтенційному (навмисному) порушенні комунікативних максим. Саме комунікативні максими (постулати) дозволяють комунікантам виводити з прямого смислу висловлювання такі його компоненти, котрі, власне, не входять до змісту речення, проте сприймаються безпосередньо у певній межах мовленнєвої ситуації. Формуючи своє висловлювання таким чином, що адресат „добуває” з нього більший зміст, чим у ньому безпосередньо виражено, мовець „експлуатує” певний комунікативний постулат, завдяки чому адресат вважає, що мовець

дотримується принципу співпраці [3, с.127]. Сам висновок про те, що мовець використовує принцип співпраці, і є імплікатурою. Таким чином, імплікатури (за Дементьевим) – це висновки, котрі робить слухач, беручи до уваги не тільки сам зміст речення, але й ті обставини, що мовець взагалі сказав у даній ситуації, і те, чого мовець не зробив замість висловлювання. При достатньому рівні комунікативної компетенції адресат адекватно інтерпретує актуалізоване мовцем висловлювання, спираючись на конвенції не мовні, котрі характеризуються домінуванням логічних імплікацій, а комунікативні, котрі характеризуються домінуванням розмовних імплікатур. Це відбувається тому, що передача невербалізованої інформації спирається не на можливу імпліцитність мовних одиниць, а на інші закономірності визначення іллокутивного змісту висловлення: адресат виходить із припущення, що максими мовленнєвого спілкування здатні імплікувати смисл (*conveyed meaning*), що передається мовцем [1, с.29]. Однак, оскільки мовці достатньо вільно користуються правилами комунікації, ці правила не можуть однозначно передавати зміст висловлювань. Тому, щоб відрізнити такі імплікації від інших, П. Грайс назвав їх **імплікатурами мовленнєвого спілкування**, або **комунікативними імплікатурами** (*conversational implicatures*) [там само]. Взагалі, у лінгвістичній літературі наявні декілька класифікацій імплікатур, і загально визнаної їх класифікації все ще бракує. Найбільш узагальненою є класифікація, згідно з якою розрізняють конвенційні і розмовні імплікатури, протиставлені одна одній: перші розглядають як певні мовні формули, які завжди контекстуально незалежні, а другі, не закріплені за мовними одиницями, виникають лише за умови комунікативно-ситуативного (контекстуального) вживання будь-яких мовних одиниць. Більш детальною є класифікація, запропонована G. Yule, згідно з якою, окрім вищезазначеного протиставлення розмовної і конвенційної імплікатури, в межах першого типу виокремлюються три різновиди. Таким чином, згідно із класифікацією G. Yule, розрізняють чотири типи імплікатури [2, с.40-46]: узагальнена розмовна (*generalized conversational implicature*),

скалярна розмовна (*scalar conversational implicature*), партикулярна розмовна (*particularizes conversational implicature*) і конвенційна (*conventional implicature*).

Узагальнена імплікатура не потребує від комунікантів ніяких додаткових знань для розуміння ними додатково переданої контекстуальної інформації. Партикулярна, навпаки, для правильного розуміння потребує від комунікантів певних додаткових знань. Щодо скалярної імплікатури, то вона уможливорює імплікацію градованої інформації: співвіднесення вжитої мовцем мовної одиниці з тією чи іншою шкалою, уможливорює автоматичне імплікування значення всіх компонентів цієї шкали, розташованих нижче значення актуалізованої мовної одиниці та виключає всі значення компонентів цієї шкали, розташованих вище вжитої мовної одиниці. Конвенційними вважаються імплікатури, які, функціонуючи як мовленнєві формули, не базуються ні на принципі комунікативного співробітництва, ні та його максимам і для інтерпретації не вимагають ніякого специфічного контексту. Не будучи експлікаторами комунікативної мети мовця, вони представляють цю мету у мові так часто, що втратили здатність інтерпретуватися якимось іншим способом.

Отже, різниця між розмовними і конвенційними імплікатурами полягає в тому, що перші завжди виводяться зі значення актуалізованих мовцем мовних одиниць, а другі, будучи специфічними для того чи іншого соціуму та не співвіднесеними з принципом комунікативного співробітництва, потребують додаткових – фонових – знань, без яких адекватність їх інтерпретації є неможливою. Зазвичай імплікатурою як додатково переданим змістом вважають не конвенційні, а саме розмовні імплікатури, які виникають як результат порушення тієї чи іншої максими комунікативного співробітництва. Проаналізуємо порушення деяких максим більш докладно на предмет виявлення імплікатури, за допомогою якої мовець отримує можливість передавання інформації емоційно-оцінного змісту.

Застосування максим П. Грайса може контекстно варіюватися залежно від обставин. Так, ступінь інформованості, виражений у максимі стислості, залежатиме від соціальних ролей учасників, їх психологічного стану, тощо. Таким чином, порушення постулатів спілкування переслідує мету впливу на адресата. На цьому правилі побудовані стилістичні і нестилістичні прийоми. Наприклад, порушення максими кількості є результатом синтагматичних системних відносин, яке призводить до виникнення таких імпліцитних одиниць, як анафора, епіфора, повтор, алітерація, тощо. Метою порушення правил комунікації частіше всього буває підвищення експресивності мови, надання їй естетичної цінності. В таких випадках воно формує стилістичні прийоми (повтор, риторичне запитання, іронія, гіпербола, літота т.ін). Сила імплікатур мовленнєвого спілкування полягає не тільки у тому, що вони підказують техніку виведення непрямих смислів, але і в тому, що вони уточнюють зміст висловлювання, виключаючи інші інтерпретації, сумісні з його значенням [1, с.30].

Максими ввічливості також легко вступають у конфлікт між собою і ставлять адресата у ніякове становище. Почуття такту примушують відмовлятися від люб'язних пропозицій, а максима “Не заперечуй!” вимагає, щоб пропозицію було прийнято. Особливість максим ввічливості полягає у тому, що не тільки їх порушення, а й ретельне їх дотримання викликає дискомфорт. Так відбувається, наприклад, коли один із мовців, дотримуючись максими ввічливості, робить компліменти іншому, котрий, в свою чергу, дотримуючись максим скромності, все заперечує.

Ряд науковців зауважують, що мовці найчастіше порушують максимум якості, ніж інші максими – її порушення призводить до моральної образи (*moral offence*) тоді як порушувати інші максими – необачно і грубо (*worst inconsiderate or rude*) [цит.по Georgia Green, с. 89]. Вони вважають, що при ігноруванні або порушенні максим слухач буде уведений в оману. Так, брехня є випадком порушення максими якості. Та мовець не може дотримуватися усіх максим одночасно, і тоді він „жертвує” одними

максимами заради інших. Наприклад, при свідченні на суді під присягою мовець жертвує максимою способу (manner) і його промова може бути багатослівною та дещо незрозумілою для доказу того, що він вважає неправильним (*false*).

Аналіз емпіричного матеріалу засвідчує, що найбільш частотним є порушення мовцем максими відношення, тобто ігнорування ним постулату релевантності, але за умови адекватної інтерпретації актуалізованого речення адресатом – сприйнятті цього речення як доречного. Були зареєстровані такі різновиди порушення максими релевантності, як : відповідь питанням на питання, зміна теми розмови, відсутність репліки у відповідь. [5, с.255].
Наприклад:

“Let’s go to the living room”, Matt said. “The chairs are lumpy but more comfortable than these kitchen horrors. Did you get enough to eat?”

“Does the Pope wear a tall hat?” [1,с. 155].

У даному випадку підкреслене питальне речення, яке є функціональним синонімом позитивної відповіді на поставлене запитання, додатково (імпліцитно) передає інформацію емоційно-оцінного змісту – роздратування мовця.

Порушення максими відношення може носити комплексний характер. Зокрема, зміна мовцем теми розмови може супроводжуватися і відповіддю питанням на запитання. Наприклад:

“That’s the OceansApart”, said the bellboy with proprietary pride, as if he owned not only the ship, but Miami and the ocean too. “It’s like an apartment block, only floating. Are you here on business or pleasure?”

“They built it already?” she said ignoring the nosy young whippersnapper’s rudely interrogatory manner.

“They sure did”.

“I thought it was still just an artist’s impression” [2,с. 6].

Наведеною є частина розмови між журналісткою Олівією і працівником готелю. Обидва бачать із вікна лайнер OceansApart, проте Олівія ігнорує

запитання працівника готелю щодо цього лайнера і нетактовно змінює тему розмови, фокусуючись на тому, що її цікавить. Комплексне порушення максими відношення імплікує емоційний стан Олівії – презирство і зневагу до свого співрозмовника.

Імплікатури виникають також у випадку ігнорування мовцем максими кількості, де виокремлюються такі різновиди порушення цієї максими, як занадто лаконічна або занадто деталізована репліка, які не надають достатньої інформації, тим самим передаючи емоції страху, презирства, відчаю, тривоги, тощо. У випадку ж порушення мовцем максими якості, тобто коли мовець не дотримується постулату правдивості наданої їм інформації, теж виникають імплікатури. Наприклад:

Feramo pulled back her chair for her, like waiters do. She sat down, expecting him to push it forward, like waiters do. She sat down, expecting him to push it forward, like waiters do, only somehow he got it wrong, and she sat down on nothing, plunging to the floor. <...>

“It’s all right, Pierre. It’s all right.”

“But what do you mean?” as he towered over her <...>

“I mean it’s funny,” she said firmly, starting to get to her feet, nothing to her relief that he hurried to help her. “The more a situation is geared up to be perfect, the funnier it is when something goes wrong. Things aren’t supposed to be perfect” [2, с.194].

Підкреслені репліки Олівії, яка навмисне перекручує дійсний стан речей, видаючи бажане за дійсне, імплікують її емоційний стан – збентеженість, прихований сором і невпевненість[5, с.256-257].

Порушення мовцем максими манери також призводить до виникнення імплікатури. Були виокремлені такі різновиди порушення зазначеної максими, як : явна хибність того, що стверджується (вживання гіперболи чи літоти), термінологічна чи структурно-семантична ускладненість актуалізованого речення, нелогічність і непослідовність реплік висловлювання.

Аналіз емпіричного матеріалу засвідчує, що найчастіше має місце одночасне порушення максими відношення та максими манери. Наприклад:

“..You will pull it while you stand by the bran tub and then return to the table. That is to say if you return at all”.

“What do you mean – if?” Deane asked.

“I suggest, before I answer your question, that you all take another glass of port...”

“You are making us quite tiddly”, Mrs. Montgomery said.

Deane said: “You haven’t answered Mr. Kip’s question. Why only 5 pieces of paper?”

“I drink to the health of you”, Doctor Fischer said, “even if you refuse to draw your cracker you will deserve your dinner...” [3,с. 122-123].

У вищенаведеному прикладі підкреслена репліка Місіс Монтгомері ілюструє порушення максими відношення і імпліцитно виражає її емоційний стан – невдоволення та тривогу. Підкреслена подвійною лінією репліка доктора Фішера ілюструє порушення максими манери і теж імплікує інформацію емоційно-оцінного (хоча й іншого) змісту – презирство, нехтування і приховану радість.

Висновки. Імплікатури є прикладами того, що домислюється або мається на увазі більше, ніж сказано мовцем, але , щоб їх інтерпретувати, необхідно користуватися основними принципами кооперації. Порушення кожної із максим принципу комунікативного співробітництва є тим механізмом, завдяки якому мовець отримує можливість додатково передавати інформацію емоційно-оцінного змісту без залучення додаткових мовних одиниць. Співвіднесеність порушених максим із можливими комунікативними стратегіями мовця вважаємо перспективними для подальших досліджень.

Література

1. Конрад, Р. Вопросительные предложения как косвенные речевые акты//Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985. – Вып.16.
2. Yule, G. Pragmatics / G. Yule. – Oxford: OUP, 1996. – 135p.
3. Деметьев В.В. Непрямая коммуникация и её жанры. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 2000. – 246 с.
4. Grice, H.P. Logic and Conversation//Syntax and Semantics. – N.Y.: Acad. Press, 1975.
5. Шаповал А.В. Комунікативне значення імплікатур емоційно-оцінного змісту // Актуальні проблеми металінгвістики :збірник статей за матеріалами V Міжнародної наукової конференції. – Черкаси, 2007. – С.254-257

1. Список джерел ілюстративного матеріалу

1. King, S. Salem's Lot. – A Signet Book : New American Library, 1976.
2. Fielding, H. Olivia Jowles and the Overactive Imagination. – Picador, 2004.
3. Greene, G. Doctor Fischer of Geneva or the Bomb Party. – Penguin Books, 1980.

References

1. Konrad, R. Voprositel'nye predlozhenia kak kosvennye rechevye akty//Novoe v zarubezhno lingvstike. – M.: Progress, 1985. – Vyp.16.
2. Yule, G. Pragmatics / G. Yule. – Oxford: OUP, 1996. – 135p.
3. Dementiev V.V. Nepryamaya kommunikatsiya ee zhanry. – Saratov: Izd-vo Saratov. un-ta, 2000. – 246 с.
4. Grice, H.P. Logic and Conversation//Syntax and Semantics. – N.Y.: Acad. Press, 1975.
5. Shapoval A.V. Komunikatyvne znachennia implikatur emoziyno-ozinnogo zmistu // Aktual'ni problemy metalingvistyky: zbirnyk statei

za materialamy V Mizhnarodnoi naukovoï konferenzii. – Cherkasy,
2007. – C.254-257

Glushchenko A.V.

Lecturer at the Foreign Language Department, Cherkasy national university
named after B.Khmelnyskyi, anna_gl_008@ukr.net

**Implicature as the violation of the cooperative principles used by the
communicants.**

The article is devoted to the question of clarification of the way of transmitting the additional information, usually of the emotive content. It is proved that the better way of additional information transmitting is the usage of the implicature as the result of the speaker's violation of one or more communicative cooperation principles. Some examples of the most frequent violation of the Grice's maxims by the speakers are given.

Key words : linguistic behaviour, the cooperative principle, maxim, implicature, emotive content